

**Een archeologisch inventariserend
veldonderzoek (IVO) door middel van
bureau-onderzoek en grondboringen in
plangebied 'De Boschkamp fase 1' te
Hardenberg, gemeente Hardenberg (Ov.)**

M. Essink & S.A. Mulder

ARC-Rapporten 2005-100

Groningen
20 oktober 2005
ISSN 1574-6887

Afbeelding 1 De ligging van het onderzoeksgebied.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding van het onderzoek

De aanleiding tot het uitvoeren van een archeologisch inventariserend veldonderzoek (IVO) vormt de ontwikkeling van bedrijventpark 'De Boschkamp' op een plangebied ten oosten van de stadskern van Hardenberg. Conform het Verdrag van Malta dient voorafgaand aan het uitvoeren van de voorgenomen werkzaamheden de archeologische waarde van het plangebied vastgesteld te worden. De uitkomst hiervan kan van invloed zijn op het te volgen traject bij de ontwikkeling van het bedrijventpark.

De gemeente Hardenberg heeft de realisatie van een bestemmingsplan en de coördinatie van het project in handen gelegd van SAB B.V. te Arnhem. In opdracht van SAB B.V. is het archeologisch onderzoek uitgevoerd door Archaeological Research & Consultancy (ARC bv) te Groningen. Het IVO bestaat uit een bureauonderzoek, uitgevoerd door mw. drs. S.A. Mulder en een veldonderzoek door middel van grondboringen, dat is verricht door mw. drs. M. Essink en B. Schomaker, en dat is uitgevoerd op maandag 10 oktober 2005.

1.2 Ligging van het onderzoeksgebied

Plangebied bedrijventpark De Boschkamp (fase 1) betreft een uitbreidingslocatie ten oosten van de stadskern van Hardenberg (afb. 1). Het onderzoeksgebied wordt aan de noordzijde begrensd door de Jan Weitkamplaan, aan de westzijde door de Nieuwe Burgerkampweg en aan de zuid- en oostzijde door Radewijkerbeek (afb. 3). De oppervlakte van de onderzoekslocatie bedraagt ongeveer 2,8 hectare.

1.3 Objectgegevens

ARC-Projectcode	2005/224
Provincie	Overijssel
Gemeente	Hardenberg
Plaats	Hardenberg
Toponiem	De Boschkamp
Kaartblad	22D
Coördinaten	239.650/509.875 239.730/509.685 239.870/509.875
Type bodem	Gooreerdgrond
Geomorfologie	Dekzandrug

1.4 Doel van het onderzoek

Doel van het bureau-onderzoek is het verkrijgen van informatie betreffende de bekende en te verwachten archeologische waarden van het plangebied. Op basis hiervan wordt een archeologisch verwachtingsmodel voor het onderzoeksgebied opgesteld. Het veldonderzoek heeft tot doel om door middel van grondboringen dit verwachtingsmodel te verifiëren en aan te vullen met veldgegevens. Op basis van de verkregen resultaten wordt vastgesteld of er archeologische resten in het plangebied aanwezig (kunnen) zijn, wat de aard en omvang hiervan is en of de voorgenomen werkzaamheden een bedreiging vormen voor de archeologische waarden. Indien dit het geval is wordt vermeld op welke wijze hiermee rekening moet worden gehouden bij het ten uitvoer brengen van de werkzaamheden.

1.5 Werkwijze

Het onderzoek is conform de eisen van de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA versie 2.2) van het ministerie van OC&W in de volgende fasen uitgevoerd: bureau-onderzoek, booronderzoek en veldkartering, rapportage.

1.5.1 Bureau-onderzoek

De voorbereidende bureaustudie is opgebouwd uit:

- 1 een beschrijving van het onderzoeksgebied (KNA LS02)
- 2 een beschrijving van de historische situatie (KNA LS03)
- 3 een beschrijving van de bekende archeologische waarden (KNA LS04)
- 4 het opstellen van een archeologisch verwachtingsmodel op basis van bovengenoemde aspecten (KNA LS05).

De gegevens voor het bureauonderzoek zijn ontleend aan:

- Archis II (geautomatiseerd archeologisch informatiesysteem voor Nederland);
- Indiatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW 2e generatie);
- Bodemkaart van Nederland, kaartblad 22 West, Coevorden;
- Geomorfologische kaart van Nederland, kaartblad 22 – 23, Coevorden-Nieuw Schoonebeek;
- Grote historische atlas van Nederland 1830 – 1855, deel 3: Oost-Nederland;

- Minuutplan (kadastrale kaart) uit 1832 (www.dewoonomgeving.nl);
- Gemeente Atlas van J. Kuyper uit 1865-1870 (www.kuijsten.de/atlas/);
- Provincie Atlas Drenthe, kaartblad 22D;
- www.aerodata.nl;
- www.hardenberg.nl

1.5.2 Inventariserend veldonderzoek

Op het onderzoeksterrein in totaal 18 boringen gezet ten behoeve van de archeologie (afb. 2). Deze boringen zijn verspreid over het terrein gezet om een juiste, algehele, indruk van de bodemopbouw te kunnen krijgen.

De boorkernen zijn zorgvuldig uitgelegd, waarbij de opeenvolgende bodemlagen precies konden worden opgemeten. Vervolgens is de bodemopbouw per boring beschreven volgens het bodemclassificatiesysteem NEN5104. Het sediment uit de boringen is macroscopisch bekeken waarbij is gelet op de aanwezigheid van archeologische indicatoren zoals aardewerkfragmenten, houtskool, fosfaatvlekken, vuursteen, natuursteen, verbrand leem en bot.

Voor het boren is gebruik gemaakt van een verlengbare edelmanboor met een diameter van 7 cm. Naast het boren is, voor zover mogelijk, een oppervlaktekartering uitgevoerd, bestaande uit het aflopen van het gehele terrein en het inspecteren van allerlei ontsluitingen waaronder molshopen.

2 Resultaten

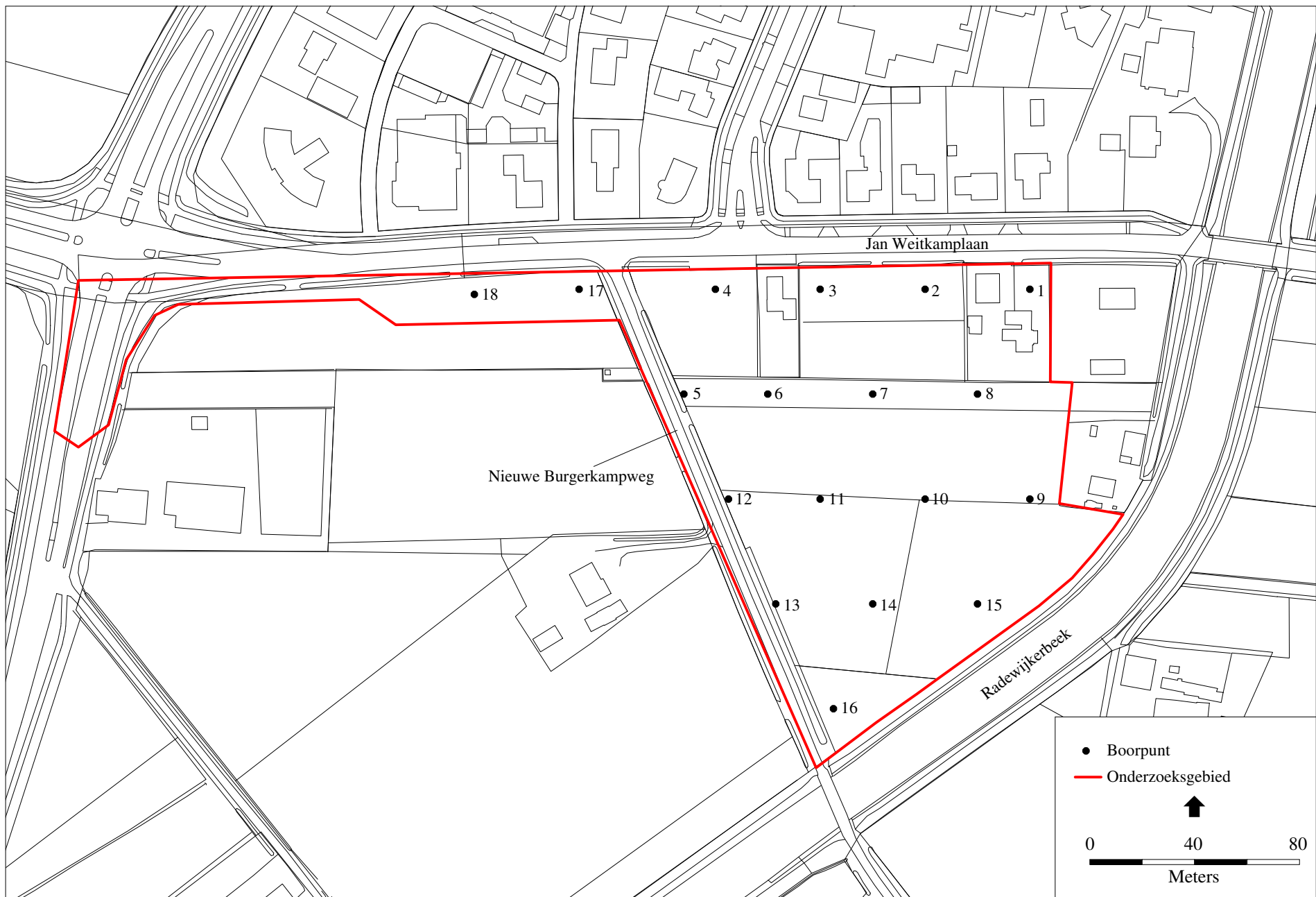
2.1 Bureau-onderzoek

2.1.1 Beschrijving van het onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied betreft een ruwweg driehoekig terrein (afb. 2 en 3). Langs de noordelijke rand van het terrein bevindt zich enige bebouwing met daaromheen tuinen. Twee huizen in dit noordelijke gedeelte zullen worden gesloopt voor de aanleg van het bedrijvenpark. De meest zuidelijke punt van het plangebied bestaat uit opgehoogd terrein met ruige begroeiing. Het resterende gedeelte van het plangebied is in gebruik als grasland. Langs de grens aan de noord- en westzijde van het terrein staan bomen (www.aerodata.nl).

Het plangebied bevindt zich aan de noordgrens van het oostelijk zandgebied. Het oostelijk zandgebied is een fysisch-geografische regio binnen Nederland ten oosten van de rivierklei van de Gelderse IJssel en Oude IJssel. De noordgrens valt vrijwel samen met de Overijsselse Vecht (Berendsen 1997). In het grootste deel van het oostelijk zandgebied bestaat het oppervlak uit dekzand (Formatie van Bostel, Laagpakket van Wierden), dat is afgezet tijdens de Weichsel-ijstijd (115.000–10.000 BP).¹ Tijdens het Holoceen (10.000 jaar BP – heden) vormde zich door stijging van de grondwaterspiegel op veel plaatsen veen bovenop het dekzand. Het veen in de beekdalen bestond meestal uit moerasbosveen (Formatie van Bostel, Laagpakket van Singraven), op de hogere gronden met een slechte drainage ontwikkelde zich veenmosveen (Formatie van Nieuwkoop, Laagpakket van Griendts-

¹BP: Before Present (voor heden), hierbij wordt 1950 als referentiejaar gebruikt.

Afbeelding 2 Het onderzoeksgebied te Hardenberg met de boorpunten. Kaart: B. Schomaker.

veen; De Mulder et al. 2003). Het veen is vrijwel geheel afgegraven ten behoeve van de productie van turf, dat werd gebruikt als brandstof.

De bodem van het onderzoeksterrein bestaat volgens de Bodemkaart uit gooreerdgronden van lemig fijn zand (pZn23). Direct grenzend aan de westkant van het plangebied bevindt zich een laarpodzolgrond van leemarm en zwak lemig fijn zand (cHn21), en direct ten zuiden een beekerdgrond van lemig fijn zand (pZg23). De grondwatertrap (Gt) van het plangebied is VI: de gemiddeld hoogste grondwaterstand (GHG) hierbij ligt tussen 40 en 80 cm benden maaiveld en de gemiddeld laagste grondwaterstand (GLG) op meer dan 120 cm.

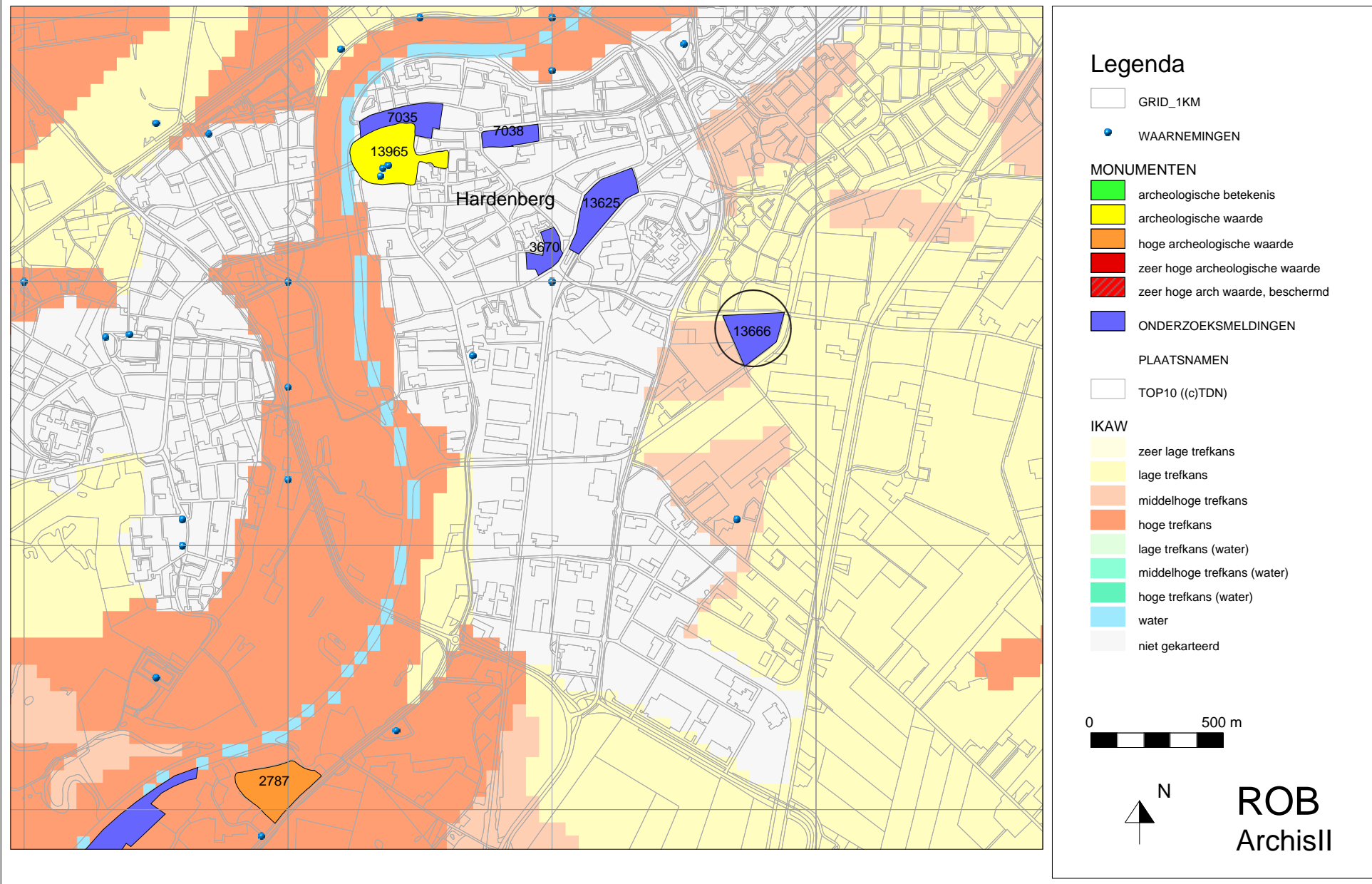
Geomorfologisch gezien bevindt het plangebied zich op een dekzandrug (Twente Formatie). Er worden op de Geomorfologische Kaart twee legenda-eenheden voor dekzandruggen gegeven: langs de noordelijke rand van het plangebied 3K14 en voor het resterende terrein 3L5 (beiden volgens de legenda dekzandrug al dan niet met oud-bouwlanddek).

2.1.2 Historische gegevens

De stad Hardenberg is ontstaan rondom een kasteel dat rond 1227 in 'Hardenberch' werd gebouwd door bisschop Willebrand van Oldenburg als bolwerk tegen de naburige Drenten. Hier vestigden zich langzamerhand de bewoners van de nabijgelegen nederzetting Nijenstede. In 1362 verkrijgt Hardenberg stadsrechten van bisschop Jan van Arkel, die het kasteel uitbreidt en versterkt en laat ommuren en omgrachten. In 1386 versterkt bisschop Florentius van Wevelinkhoven de vesting en laat hij de stad met een nieuwe muur omringen. In 1497 wordt Hardenberg door een grote brand verwoest en in 1518 worden op bevel van bisschop Filips van Bourgondië het kasteel ontmanteld en de stadsmuren gesloopt. In 1708 wordt het stadje Hardenberg, op dat moment bestaande uit ongeveer honderd houten huizen, opnieuw door een grote brand getroffen en grotendeels verwoest. In 1959 wordt een restant van de stadsmuren ontdekt bij de verbouwing van het postkantoor en vervolgens gereconstrueerd. De officiële opening van de gereconstrueerde stadsmuur vindt plaats in 1962 (www.hardenberg.nl).

Uit de bestudering van historisch kaartmateriaal blijkt dat Hardenberg in de afgelopen twee eeuwen grondige veranderingen heeft ondergaan. Dit geldt in het bijzonder voor de directe omgeving van het onderzoeksgebied. In 1832 ligt het terrein op de rand van het ontgonnen gebied aan weerszijden van de Vecht, het overgrote deel van de nabije omgeving bestaat uit veen (www.dewoonomgeving.nl). Ook op de kaart van 1851 – 1852 in de Grote Historische Atlas van Nederland ligt Hardenberg nog temidden van uitgestrekte hoogveengebieden (Geudeke et al. 1990).

Op dezelfde kaart ontbreken zowel de Radewijkerbeek ten zuiden, als het Overijsselsch Kanaal (Almelo-De Haandrik) ten oosten van het plangebied nog. Laatstgenoemde is echter aanwezig op een kaart uit de Gemeente Atlas van J. Kuyper, samengesteld tussen 1865 en 1870. Hierop is tevens te zien dat na 1870 de loop van de rivier de Vecht in de omgeving van Hardenberg aanzienlijk gewijzigd is. Veel bochten zijn hierbij rechtgetrokken, waardoor het meanderende karakter van de rivier verloren is gegaan. De Radewijkerbeek stamt uit de periode na 1870.

Afbeelding 3 Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW) met archeologische monumenten en waarnemingen. Omcirkeld en met onderzoeksnummer 13666 wordt de ligging van het onderzoeksgebied aangegeven. Bron: Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek/Archis II, 15 september 2005.

2.1.3 Bekende archeologische waarden

Op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK), welke is opgenomen in Archis, wordt melding gemaakt van één archeologisch monument in de omgeving van het onderzoeksgebied. Het betreft monument 13965, de oude stadskern van Hardenberg.

Tevens zijn enkele archeologische waarnemingen in de directe omgeving van het onderzoeksgebied gedaan. In de Burgerkampen ten zuiden van het plangebied is een stenen Fels-Rechteck bijl met een datering Midden Neolithicum – Bronstijd (4200 – 800 v. Chr.) aangetroffen (waarnemingsnr. 12622). Ten westen van de onderzoekslokatie zijn een gewei met kerfsporen uit het Neolithicum (5300 – 2000 v. Chr.) en, ten zuiden hiervan, een aardewerken kom van het type Dorestad HIV uit de Vroege Middeleeuwen (525 – 1050 n. Chr.) gevonden (respectievelijk waarnemingsnr. 12632 en 808).

2.1.4 Archeologisch verwachtingsmodel

De Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW) geeft voor het plangebied in hoofdzaak een lage trefkans op archeologische waarden. Alleen voor een zeer gering gedeelte in het uiterste westen van het onderzoeksterrein geldt een middelhoge trefkans. Dit verschil hangt samen met het bodemtype: de middelhoge trefkans valt samen met het gebied waar zich de laarpodzolbodembekleding bevindt. Op basis van archeologisch veldwerk zal worden vastgesteld of deze lage verwachtingswaarde voor het plangebied terecht is of gewijzigd dient te worden.

2.1.5 Bodemopbouw

De bodemopbouw zoals die uit het booronderzoek naar voren is gekomen ziet er als volgt uit (bijlage 1). Aan de basis van de boringen wordt een pakket matig fijne, goed gesorteerde zanden aangetroffen. Dit betreft dekzanden. Aan de top van het zandpakket bevindt zich de bouwvoor. In de meeste boringen bevindt zich tussen het dekzand en de bouwvoor een verstoorde laag waarin de bouwvoor en het onderliggende zand vermengd zijn, of gaat de bouwvoor met een scherpe grens direct over naar het dekzand, wat betekent dat het dekzand is afgetopt. In enkele boringen, boring 6, 7, 11 en 15, lijkt nog een deels intact podzolbodemprofiel aanwezig te zijn. Mogelijk is hier sprake van een dekzandrug. Boring 5 heeft ook een intact bodemprofiel, hier bevindt zich tussen 100 en 170 cm beneden maaiveld een pakket veen bovenop het dekzand. Deze boring bevindt zich in een laaggelegen hoek van een perceel grasland. Mogelijk is hier sprake van een met veen opgevulde depressie in het pleistocene zandlandschap. Dit veen kan zijn achtergebleven na het afgraven van het overige veen in de directe omgeving.

2.1.6 Vondsten

Tijdens het archeologische onderzoek zijn geen vondsten in de boorkernen aangetroffen. Doordat vrijwel het gehele onderzoeksgebied uit grasland bestaat, was oppervlaktekartering niet goed mogelijk en was de zichtbaarheid van eventuele

vondsten slecht. Op het oppervlak van het onderzoeksterrein zijn dan ook geen archeologische vondsten aangetroffen.

3 Conclusie en aanbeveling

Het bureau-onderzoek heeft geen directe aanwijzingen opgeleverd voor de aanwezigheid van archeologische resten in plangebied 'De Boschkamp' te Hardenberg. Wel is er een aantal archeologische vondsten bekend uit de directe omgeving. Uit het archeologisch veldonderzoek is gebleken dat de bodem in het grootste deel van het gebied verstoord is. Het dekzand, de natuurlijke ondergrond in dit gebied, is afgetopt. Dit bevestigt de lage archeologische trefkans voor het grootste deel van het terrein.

Echter, in boring 6, 7, 11 en 15 lijkt nog een deels intact podzolbodemprofiel aanwezig te zijn en is de bodemopbouw dus (grotendeels) intact. Waarschijnlijk betreft het hier een dekzandrug. Ook in boring 5, met het veenpakket, is de bodemopbouw intact. Dit deel van het onderzoeksgebied komt ongeveer overeen met het gedeelte met middelhoge archeologische trefkans. Uit het bureau-onderzoek is gebleken dat in de nabije omgeving vondsten zijn gedaan uit de periode Neolithicum–Bronstijd. Het is niet uit te sluiten dat er op de dekzandrug in het onderzoeksgebied vergelijkbare vondsten aan te treffen zijn.

Desondanks is na overleg met en op gezag van de Provinciaal Archeoloog van Overijssel, mw. drs. S. Wentink, besloten om geen archeologisch vervolgonderzoek voor dit deel van het terrein aan te bevelen. De kans op het aantreffen van archeologica in het overige deel van het onderzoeksgebied lijkt klein. Er hoeft derhalve ook daar geen archeologisch vervolgonderzoek uitgevoerd te worden. Mochten er tijdens de aanleg van het bedrijvenpark toch nog archeologische vondsten aangetroffen worden, dan dient hiervan melding gemaakt te worden bij bovengenoemde Provinciaal Archeoloog.²

Literatuur

Berendsen, H.J.A., 1997. *Landschappelijk Nederland*. Assen (Fysische geografie van Nederland).

Geudeke, P.W., K. Zandvliet & L. Balk, 1990. *Grote Historische Atlas van Nederland 1:50.000, 3 Oost-Nederland 1830–1855*. Groningen.

Mulder, E.F.J. de et al., 2003. *De ondergrond van Nederland*. Groningen/Houten.

²Postbus 531, 8000 AM Zwolle.

Bijlage 1 Boorstaten

De afkortingen die in de tabel gebruikt worden:

V	veen	g1	zwak grindig
Zs1	zand, zwak siltig	h1	zwak humeus
Zs2	zand, matig siltig	h2	matig humeus

boring 1

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
28	Zs1		scherp	grijsbruin	bouwvoor
120	Zs1		scherp	mix	verstoord
140	Zs1			geel	C-horizont, nat

boring 2

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
35	Zs1		geleidelijk	grijsbruin	bouwvoor
50	Zs1		scherp	mix	verstoord
100	Zs1			geel	C-horizont, ijzervlekjes

boring 3

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
35	Zs1		geleidelijk	grijsbruin	bouwvoor
45	Zs1		scherp	mix	verrommeld
80	Zs1		geleidelijk	geel	C-horizont
100	Zs1			lichtgeel	C-horizont

boring 4

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
50	Zs1		geleidelijk	grijsbruin	bouwvoor
70	Zs1		scherp	mix	verrommeld
100	Zs1			geel	C-horizont

boring 5

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
50	Zs1	h1	geleidelijk	donkergrijsbruin	bouwvoor, puinfragmenten
100	Zs2	h2	geleidelijk	donkergrijsbruin	
170	V		scherp	bruin	veenmosveen
175	Zs1			geel	C-horizont

boring 6

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
26	Zs1		scherp	grijsbruin	bouwvoor
45	Zs1		geleidelijk	geelbruin	
80	Zs1		geleidelijk	geel	C-horizont, ijzervlekken
90	Zs1			lichtgeel	C-horizont

boring 7

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
55	Zs1		geleidelijk	grijsbruin	bouwvoor
100	Zs1		geleidelijk	geelbruin	C-horizont
150	Zs1			lichtbruingeel	C-horizont

boring 8

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
40	Zs1		geleidelijk	grijsbruin	bouwvoor
60	Zs1		scherp	mix	verrommeld
100	Zs1			lichtgeel	C-horizont

boring 9

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
45	Zs1		scherp	grijsbruin	bouwvoor
110	Zs1	g1		lichtbruingeel	C-horizont

boring 10

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
25	Zs1		scherp	grijsbruin	bouwvoor
80	Zs1			mix	verrommeld
110	Zs1			lichtgrijsgeel	C-horizont

boring 11

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
28	Zs1		scherp	grijsbruin	bouwvoor
33	Zs1		geleidelijk	bruin	restant B-horizont
75	Zs1		geleidelijk	lichtbruingeel	C-horizont
90	Zs1			lichtgeel	C-horizont

boring 12

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
23	Zs1		geleidelijk	grijsbruin	bouwvoor, puinfragmenten
60	Zs1		geleidelijk	mix	verrommeld
100	Zs1			lichtgeel	C-horizont

boring 13

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
30	Zs1		geleidelijk	grijsbruin	bouwvoor
60	Zs1		geleidelijk	mix	verrommeld
100	Zs1	g1		lichtgrijsgeel	C-horizont

boring 14

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
28	Zs1		scherp	grijsbruin	bouwvoor
70	Zs1		geleidelijk	lichtbruingeel	C-horizont, ijzervlekken
100	Zs1			lichtgrijsgeel	C-horizont

boring 15

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
35	Zs1		geleidelijk	bruingrijs	bouwvoor, puinfragment
60	Zs1		scherp	bruin	B-horizont
85	Zs1	g1	geleidelijk	bruingeel	C-horizont, iets grover zand
140	Zs1	g1		lichtgrijsbruin	C-horizont? Dieper te nat om te boren

boring 16

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
60	Zs1		geleidelijk	mix	verrommeld, veel puinfragmenten, waarschijnlijk opgebracht/gestort
110	Zs1			lichtbruingeel	C-horizont

boring 17

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
28	Zs1		scherp	geelbruin	bouwvoor
78	Zs1		scherp	lichtgrijsbruin	
110	Zs1			geel	C-horizont

boring 18

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
70	Zs1		scherp	grijsbruin	bouwvoor
100	Zs1		geleidelijk	geel	C-horizont
120	Zs1			lichtgeel	C-horizont